

Лондар Л. П.

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, londarlidia@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0873-5664>

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ ЗА РАХУНОК РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Анотація. У статті представлено результати дослідження можливостей розвитку людського капіталу за рахунок використання фінансових важелів держави. Проаналізовано ефективність бюджетної політики стосовно фінансового забезпечення охорони здоров'я та освіти як галузей, котрі відіграють ключову роль у створенні людського капіталу, необхідного для реформування й інноваційного розвитку економіки. Показано, що бюджетне фінансування цих галузей в Україні є недостатнім та істотно меншим порівняно не лише зі світовою практикою, а й із нормами, встановленими вітчизняним законодавством. Запропоновано заходи з підвищення ефективності зусиль уряду щодо розвитку людського капіталу, передусім збільшення обсягу бюджетних ресурсів, котрі спрямовуються на вказані цілі, за рахунок забезпечення належної функціональності державних фінансів. Розв'язання таких завдань перебуває, зокрема, в площині вдосконалення бюджетної політики держави, яка полягає в поліпшенні бюджетного планування і прогнозування щодо отримання фінансових ресурсів для сектору освіти та охорони здоров'я; посиленні інституційної спроможності й дієвості регуляторних механізмів; поглибленні взаємодії та координації інституцій із управління державними фінансами та органів місцевого самоврядування стосовно зміцнення системи охорони здоров'я й освіти; забезпеченні прозорості використання коштів та дієвого нагляду за їх цільовим спрямуванням. Зокрема, зазначено, що додаткові бюджетні кошти для соціально-економічного розвитку можуть з'явитися за умови зниження боргового навантаження й витрат на обслуговування державного та гарантованого державою боргу, подолання бюджетних дисбалансів Пенсійного фонду, підвищення ефективності співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Ключові слова: людський капітал, індекс людського розвитку, видатки зведеного бюджету, рівень боргового навантаження, обсяг ВВП на одну особу, валовий зовнішній борг, фінансові важелі.

JEL classification: I15, I18, I22, I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2021-1-21-38.

Рівень інноваційного розвитку національної економіки та підвищення її конкурентоспроможності в умовах глобалізації визначаються передусім обсягом накопичення й інтелектуальним наповненням людського капіталу як одного з ключових чинни-

ків соціально-економічного поступу держави. Низький приріст інвестицій у освітню та медичну галузі на тлі негативних економічних і демографічних тенденцій упродовж багатьох років поспіль не лише створює передумови для відставання України

© Лондар Л. П., 2021

у світових рейтингах людського розвитку (згідно з Доповіддю ООН про стан людського розвитку у 2019 р. вона посідала за ІЛР 74-е місце серед 189 країн і територій), а й стимулює експорт кваліфікованої робочої сили. Така ситуація вимагає активізації досліджень щодо шляхів реформування вітчизняного інституційного середовища в контексті забезпечення гідних умов для інтелектуально-інноваційного розвитку суспільства та повноцінного входження України в європейський економічний простір.

3-поміж низки чинників розвитку сучасного суспільства людський капітал є чи не найважливішим, оскільки саме інтелектуальні здібності, знання й компетентності кожної особистості, набуті в процесі освіти і примножені навичками, отриманими під час професійної діяльності, є основними умовами переходу національної економіки до інноваційної моделі розвитку. Вартісна оцінка нагромадженого людського капіталу великою мірою визначається витратами на розбудову освітньої та медичної галузей, духовний і фізичний розвиток через їх істотний вплив на демографічні процеси та якість людських ресурсів. На відміну від багатьох країн світу, зокрема членів ЄС, в Україні номінальні державні витрати на розвиток освіти й науки, медицини залишаються на низькому рівні. Низхідні демографічні тренди, відкритість кордонів, значна різниця в заробітній платі у державах ЄС і нашій країні, що стимулює виїзд із неї висококваліфікованих працівників разом із сім'ями, призводить до зниження чисельності населення України та погіршення якості її людського капіталу. Вказане здатне уне-

можливити реалізацію розвитку нашої країни на інноваційній основі та критично посилити ризики її функціонування. Державна соціально-економічна політика повинна враховувати ці ризики та знаходити можливості змінити негативні тенденції. Також потрібно збільшити бюджетне фінансування освітньої й медичної галузей за одночасного підвищення його ефективності. Отже, наукове опрацювання можливостей збільшення в нинішніх умовах обсягів бюджетного фінансування, необхідного для функціонування освіти та медицини в Україні й розвитку людського капіталу, є актуальним.

Вагомий внесок у дослідження сучасної теорії та різних аспектів розвитку людського капіталу зробили такі зарубіжні науковці, як Г. Беккер, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Р. Солоу, Т. Шульц. Велику увагу питанням теорії й методології людського капіталу приділили у своїх працях українські вчені, зокрема І. Алексєєв, Б. Андрушків, В. Антонюк, В. Близнюк, М. Бублик, Н. Верхоглядова, Л. Гальків, В. Геєць, Н. Голікова, О. Грішнова, І. Давидова, Л. Давідюк, М. Долішній, Г. Захарчин, І. Каленюк, А. Колот, О. Крайник, В. Куценко, Е. Лібанова, І. Лукінов, П. Мазурок, В. Мандибура, О. Маслак, В. Микитенко, С. Мочерний, О. Новікова, В. Осецький, І. Петрова, О. Пирог, У. Садова, О. Стефанишин, А. Турило, Н. Ушенко, Л. Шкварчук, А. Чухно та ін.

Метою цієї статті є дослідження впливу державного фінансування на розвиток людського капіталу в Україні, який є чинником підвищення інноваційного рівня національної економіки та її конкурентоспроможності в умовах сучасних процесів глобалізації.

Наукові дискусії щодо трактування категорії «людський капітал», її економічної сутності активно ведуться із середини ХХ ст. Світовий банк визначає людський капітал як сукупність знань, професійних рис, досвіду, котрими володіють індивідууми та які роблять цих індивідуумів «економічно продуктивними». Людський капітал може бути збільшений за рахунок вкладень в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку.

Взаємозв'язок рівнів розвитку людського капіталу і зростання економіки ґрунтується не лише на спроможності розвинутих країн інвестувати великі обсяги фінансових ресурсів у людей та забезпечення сприятливого для них зовнішнього середовища, а й, більшою мірою, на здатності самого людського капіталу перетворити свою якість на ефективність у процесі створення та примноження національного багатства. Існування найтіснішого зв'язку між економічним зростанням і функціонуванням людського капіталу підтверджують загальновідомі моделі Солоу – Свона та Рамсея – Каса – Купманса [1–3]. Додатковим свідченням визначальної ролі людського капіталу в соціально-економічному розвитку країн є розроблення ООН спеціального показника для міжнародного порівняння – Індексу людського розвитку (ІЛР), в основу якого покладені, зокрема, такі індикатори: очікувана тривалість життя (середня тривалість життя населення віком 25–85 років); інтегральний показник рівня освіти; економічний рівень життя населення (обсяг ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США).

За даними, котрі щорічно оприлюднюються Програмою людського розвитку ООН, упродовж 1990–2019 рр. темп приросту ІЛР України становив 7,4 % (від 0,725 у 1990 р. до 0,751 у 2017 р. та 0,779 у 2019 р.). У рейтингу серед 189 країн світу наша країна у 2017 р. за ІЛР посідала 88-е місце, а за підсумками 2019 р. – 74-е, що вказує на повільну позитивну тенденцію, яка підтримується переважно за рахунок високого ступеня охоплення населення освітою [4].

Якісними характеристиками людського капіталу в контексті його економічної ефективності (здатності примножувати валовий національний продукт) є показники рівня здоров'я, освіти й демографічних процесів, доходів населення. Оскільки на сьогодні, як зазначається багатьма дослідниками [5], умови для формування, ефективного використання та розвитку конкурентоспроможного людського капіталу є недостатньо сприятливими (зменшення його обсягу та якості, відсутність нових напрямів його розвитку, повільні темпи реформування медичної й освітньої галузей), постає потреба у зміні підходів до його формування, вдосконаленні вітчизняної бюджетної політики.

Для України загалом характерний низький рівень фінансування медичної галузі, фізичного й духовного розвитку, що істотно впливає на забезпечення підвалин благополуччя як однієї зі складових підгруп індикаторів Індексу соціального прогресу (*Social Progress Index*), котрий відображає задоволення базових людських потреб, забезпечення основ благополуччя та можливостей для людей. У глобальному

рейтингу за цим індексом з-поміж 163 країн світу Україна, яка належить до групи з помірно високою якістю життя, у 2019 р. зі значенням 66,97 перебувала на 80-й позиції, а у 2020 р. зі значенням 73,38 посіла 63-є місце, випередивши Шрі-Ланку, Македонію, Казахстан, Молдову, Росію, Парагвай, Кабо-Верде [6].

Крім того, низхідні тренди бюджетного фінансування спостерігалися впродовж 2014–2019 рр. Це стосується частки видатків як у загальній структурі видатків зведеного бюджету, так і відносно ВВП. Відповід-

но до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [7], обсяг бюджетних коштів, котрі щорічно спрямовуються на реалізацію програми медичних гарантій, має бути не меншим за 5 % ВВП. Утім, частка загальних бюджетних видатків, наданих на охорону здоров'я в Україні, є значно нижчою від встановленої законодавчо, а також меншою, ніж у країнах ОЕСР (табл. 1). Вказане негативно впливає на демографічні процеси та ефективність формування людського капіталу.

Таблиця 1

Динаміка окремих видатків у структурі зведеного бюджету України протягом 2014–2020 рр.

Видатки зведеного бюджету	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (оперативні дані)
Усього видатків, млн грн	523 125,7	679 871,4	835 589,8	1 056 759,9	1 250 173,6	1 370 113,0	1 595 289,7
Видатки на освіту, млн грн	100 109,5	114 193,5	129 435,1	177 755,7	210 029,4	238 757,4	252 283,1
% зведеного бюджету	19,14	16,80	15,49	16,82	16,80	17,43	15,81
% ВВП	6,4	5,8	5,4	6,0	5,9	6,0	6,0
Видатки на охорону здоров'я, млн грн	57 150,1	71 001,1	75 408,5	102 391,6	115 847,8	128 377,8	175 791,2
% зведеного бюджету	10,92	10,44	9,02	9,69	9,27	9,37	11,02
% ВВП	3,6	3,6	3,2	3,4	3,3	3,2	4,19
Видатки на духовний та фізичний розвиток, млн грн	13 857,7	16 228,3	16 884,7	24 342,3	28 992,9	31 550,1	31 710,9
% зведеного бюджету	2,65	2,39	2,02	2,30	2,32	2,30	1,99
% ВВП	0,88	0,82	0,71	0,82	0,81	0,79	0,76
Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, млн грн	138 004,7	176 339,8	258 326,1	285 761,2	309 363,6	321 786,7	346 719,5
% зведеного бюджету	26,38	25,94	30,92	27,04	24,75	23,49	21,73
% ВВП	8,80	8,90	10,84	9,58	8,69	8,10	8,27
Видатки на обслуговування державного боргу, млн грн	52 483,5	88 484,0	97 687,4	111 695,7	116 936,9	120 777,6	122 197,0
% зведеного бюджету	10,03	13,01	11,69	10,57	9,35	8,82	7,66
% ВВП	3,3	4,5	4,1	3,7	3,3	3,0	2,9

Складено за [8].

Як бачимо, у структурі загальних видатків зведеного бюджету України частка видатків на охорону здоров'я зменшувалася з 10,92 % у 2014 р. до 9,37 % у 2019 р., а відносно ВВП – із 3,6 % у 2014 р. до 3,2 % у 2019 р. [8; 9]. Збільшення ж їх обсягів у 2020 р. до 175,79 млрд грн, або 11,02 % усіх видатків зведеного бюджету, є вимушеним і пов'язане передусім із необхідністю додаткової мобілізації ресурсів із метою реагування на поширення COVID-19 та протидії цьому.

Динаміка витрат на охорону здоров'я в Україні в розрахунку на одну особу населення за період 2015–2020 рр. у співставних для міжнародного порівняння одиницях (доларах США) загалом була позитивною та мала такий вигляд (у постійних цінах 2018 р.): 2015 р. – 2598 грн (або 96 дол. США); 2016 р. – 2369 грн (87 дол.); 2017 р. – 2644 грн (97 дол.); 2018 р. – 2732 грн (100 дол.); 2019 р. – 2641 грн (97 дол. США) [10].

Однак ця, на перший погляд, позитивна тенденція спричинена, на жаль, не економічним зростанням, а негативними демографічними процесами, котрі призвели до скорочення населення за вказаний період на 2,9 %. Так, на 1 січня 2021 р. чисельність наявного населення (*present population*) становила 41 588 354 особи; показники приросту/скорочення були від'ємними й дорівнювали: загальний приріст/скорочення (*total increase/decrease*) – 314 062 особи, природний приріст/скорочення (*natural increase/decrease*) – 323 378 осіб, міграційний приріст/скорочення (*migration increase/decrease*) – 9 316 осіб [11].

Ще гіршою є ситуація з бюджетним забезпеченням потреб духовного й фізичного розвитку: якщо у

2014 р. частка спрямованих на такі цілі бюджетних видатків становила 2,65 % усіх видатків зведеного бюджету, або 0,88 % ВВП, то за підсумками 2019 р. – 2,3 % усіх видатків зведеного бюджету, або 0,79 % ВВП (див. табл. 1).

Зрозуміло, що за такого рівня фінансування соціально значущих галузей демографічні показники нашої країни далекі від позицій країн-лідерів. За даними ВООЗ, в Україні середня очікувана тривалість життя від народження у 2015 р. дорівнювала 71,3 року, у 2016–2018 рр. – 73,3 року, а середня очікувана тривалість здорового життя (без інвалідності) – 63,7 року у 2015 р. і 64 роки у 2016–2018 рр. (табл. 2).

З огляду на це, як зазначається у спільному звіті ВООЗ і Світового банку [10], ключовим чинником подальшого впровадження реформ системи охорони здоров'я є забезпечення загальної стабільності бюджету медичної сфери як базової передумови підвищення ефективності та якості надання послуг. Розв'язання таких завдань перебуває, зокрема, в площині розширення фінансування за рахунок багатьох джерел, але в першу чергу шляхом удосконалення бюджетної політики держави, котра має забезпечити краще бюджетне планування та прогнозування щодо отримання фінансових ресурсів для сектору охорони здоров'я; узгодження програми медичних гарантій із середньостроковим макроекономічним прогнозом країни; поліпшення фінансового менеджменту й дисципліни; поглиблення взаємодії та координації інституцій із управління державними фінансами й органів місцевого самоврядування стосовно

Тривалість життя в державах ЄС та окремих країнах світу
за даними ВООЗ у 2015–2018 рр.

№	Назва країни	Очікувана тривалість життя від народження, років						Очікувана тривалість здорового життя, років	
		середня		чоловіки		жінки		середня	
		2015	2016–2018	2015	2016–2018	2015	2016–2018	2015	2016–2018
1	Австрія	81,5	81,9	79,0	79,6	83,9	84,1	72,1	72,4
2	Бельгія	81,1	81,7	78,6	79,1	83,5	84,1	71,4	71,6
3	Болгарія	74,5	74,7	71,1	71,3	78,0	78,2	66,2	66,4
4	Греція	81,0	81,5	78,3	78,9	83,6	84,1	71,8	72,0
5	Данія	80,6	81,0	78,6	79,1	82,5	82,9	71,5	71,8
6	Естонія	77,6	78,1	72,7	73,4	82,0	82,3	68,9	68,2
7	Ірландія	81,4	81,6	79,4	79,7	83,4	83,5	72,0	72,1
8	Іспанія	82,8	83,0	80,1	80,1	85,5	85,8	73,5	73,8
9	Італія	82,7	82,8	80,5	80,4	84,8	85,0	73,0	73,2
10	Кіпр	80,5	82,7	78,3	80,4	82,7	85,1	71,3	73,3
11	Латвія	74,6	75,1	69,6	70,1	79,2	79,7	65,9	66,2
12	Литва	73,6	75,8	68,1	70,8	79,1	80,6	65,5	66,1
13	Люксембург	82,0	83,3	79,8	80,8	84,0	85,5	72,6	72,6
14	Мальта	81,7	82,0	79,7	79,8	83,7	84,1	72,2	72,2
15	Нідерланди	81,9	81,8	80,0	80,2	83,6	83,4	72,0	72,1
16	Німеччина	81,0	81,2	78,7	78,7	83,4	83,6	71,3	71,6
17	Польща	77,5	78,1	73,6	74,0	81,3	82,2	68,1	68,5
18	Португалія	81,1	81,4	78,2	78,1	83,9	84,4	71,8	72,0
19	Румунія	75,0	75,4	71,4	71,8	78,8	79,1	66,3	66,6
20	Словаччина	76,7	77,1	72,9	73,4	80,2	80,6	68,0	68,3
21	Словенія	80,8	81,0	77,9	77,9	83,7	84,0	70,2	70,5
22	Угорщина	75,9	76,1	72,3	72,6	79,1	79,4	66,4	66,8
23	Фінляндія	81,1	81,6	78,3	78,7	83,8	84,5	71,6	71,7
24	Франція	82,4	83,1	79,4	79,8	85,4	86,3	73,2	73,4
25	Хорватія	78,0	78,3	74,7	75,0	81,2	81,4	68,4	69,0
26	Чехія	78,8	79,2	75,9	76,2	81,7	82,1	68,8	69,3
27	Швеція	82,4	82,5	80,7	80,7	84,0	84,2	72,3	72,4
28	Швейцарія	83,4	83,1	81,3	80,8	85,3	85,2	73,2	73,5
29	Норвегія	81,8	82,7	79,8	80,9	83,7	84,4	72,9	73,0
30	Великобританія	81,2	81,3	79,4	79,5	83,0	83,1	71,7	71,9
31	Ізраїль	82,5	83,0	80,6	81,1	84,3	84,7	72,7	72,9
32	Україна	71,3	73,3	66,3	68,3	76,1	78,0	63,7	64,0
33	США	79,3	78,5	76,9	76,0	81,6	81,0	68,6	68,5
34	Японія	83,7	84,2	80,5	81,1	86,8	87,1	74,7	74,8
35	Канада	82,2	82,8	80,2	80,9	84,1	84,7	73,0	73,2
36	Китай	76,1	76,4	74,6	75,0	77,6	77,9	68,4	68,7
37	Куба	79,1	79,0	76,9	76,8	81,4	81,3	69,6	69,9
38	Австралія	82,8	82,9	80,9	81,0	84,8	84,8	72,7	73,0
39	Сінгапур	83,1	82,9	80,0	80,8	86,1	85,0	75,9	76,2

Складено за [12].

зміцнення системи охорони здоров'я; прозорість використання коштів та ефективний нагляд за їх цільовим спрямуванням.

Дуже важливе місце у формуванні й розвитку людського капіталу належить сфері освіти, оскільки саме забезпеченість країни кваліфікованими фахівцями, науковими кадрами, що здатні працювати з високими технологіями, відіграє ключову роль у інноваційних перетвореннях національної економіки. Висока функціональність освітньої сфери забезпечується передусім її інституційною спроможністю (зокрема, досконалістю нормативно-правового базису), оптимальністю мережі закладів освіти та ефективністю управлінського менеджменту, дієвістю регуляторних механізмів, якістю аналізу й оцінки результатів діяльності за допомогою системи базових індикаторів [13], згрупованих таким чином: індикатори системи освіти; індикатори освіти населення та індикатори оцінки системи освіти.

Крім виконання моніторингової й оціночної функцій, базові освітні індикатори враховуються при розробленні політики держави в різних сферах та мають стимулюючий вплив на розвиток людського капіталу. Варто зауважити, що основним базовим індикатором системи освіти є бюджетні видатки на освіту (див. табл. 1), адже надійне фінансове забезпечення виступає передумовою підвищення функціональної спроможності закладів освіти різних рівнів, розкриття людського потенціалу в суспільстві.

Аналіз видаткової частини зведеного бюджету свідчить, що впродовж 2014–2016 рр. спостерігалася негативна динаміка фінансування освітньої сфери: частка видатків зведеного бюджету України на освіту відносно ВВП зменшувалась із 6,3 % у 2014 р. до 5,4 % у 2016 р., а видатків на освіту у структурі загальних видатків зведеного бюджету України – з 19,1 % у 2014 р. до 15,5 % у 2016 р. (рис. 1). Однак із 2017 р. ситуація змінилася

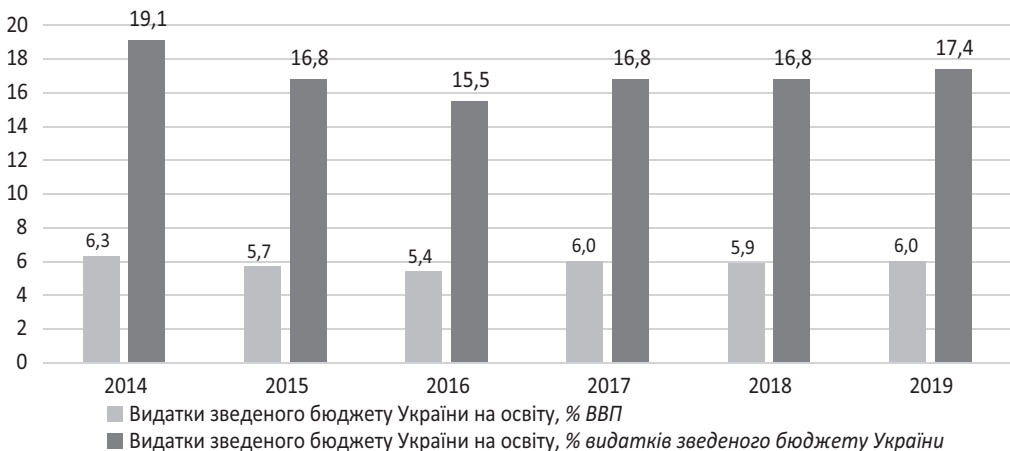

Рис. 1. Динаміка видатків зведеного бюджету України на освіту протягом 2014–2019 рр., %

Побудовано за даними Державної казначейської служби України (URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>).

на краще й протягом 2017–2019 рр. видатки на освіту у відносному та номінальному вимірах збільшилися порівняно з 2016 р. Попри подальшу позитивну тенденцію щодо зростання обсягів фінансування освітньої галузі загалом, відношення видатків зведеного бюджету на освіту до ВВП поки що не досягло нормативного показника (згідно зі ст. 78 Закону України «Про освіту», держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі щонайменше 7 % ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством).

У 2019 р. видатки на освіту становили 239 437 млн грн (6 % ВВП, або 17,4 % загального обсягу видатків зведеного бюджету України). Для порівняння: у 2018 р. ця сума дорівнювала 210 679 млн грн (5,9 % ВВП, або 16,8 % загального обсягу видатків зведеного бюджету). У 2020 р. на потреби освіти було передбачено бюджетне фінансування в розмірі 267 404,6 млн грн (16,6 % загальних видатків зведеного бюджету), що на 27 967,7 млн грн (10,5 %) більше, ніж у 2019 р. Із цієї суми 229 244,8 млн грн (85,7 %) планувалося профінансувати за рахунок коштів загального фонду, а 38 159,8 млн грн (14,3 %) – спеціального фонду. У 2020 р. (за оперативними даними) фактична сума видатків на освіту становила 252 283,1 млн грн, а їх частка – 6,0 % ВВП і 15,8 % загальних видатків зведеного бюджету України відповідно [14].

Показником потенціалу країни щодо інноваційного розвитку національної економіки є рівень забезпеченості дослідниками (кількість дослідників у розрахунку на 1 млн населення), який в Україні у 2016 р.

становив 1 495 осіб, у 2017 р. – 1 401 та у 2018 р. – 1 366 осіб на 1 млн населення (тобто у 2,5 раза менше, ніж у ЄС). Для прикладу, лідерами за цим показником є: Ізраїль (8 337 осіб), Південна Корея (6 533 особи), Японія (5 195 осіб), Великобританія (41 108 осіб). Така ситуація в Україні спричинена багаторічною тенденцією скорочення кадрового ресурсу в науці: загальна чисельність працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок (ДіР) у 2014 р. дорівнювала 136,1 тис. осіб (у тому числі 101,4 тис. дослідників); у 2015 р. – 122,5 тис. осіб (90,2 тис.); 2016 р. – 97,9 тис. осіб (63,7 тис.); 2017 р. – 94,3 тис. осіб (59,4 тис.); 2018 р. – 88,1 тис. осіб (57,6 тис.); у 2019 р. – 79,3 тис. осіб (51,1 тис.). Частка докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук) серед виконавців ДіР становила 29,6 %, серед дослідників – 45,6 %, а у віковій структурі останніх частка вікової категорії 30–39 років була 23,1 %, 65 років і більше – 20,1 %, 40–49 років – 19,5 %, 50–59 років – 18,1 % [15].

Критерієм досягнення порівняльності показників наукового потенціалу зі стандартами ЄС як ключової передумови інноваційного економічного зростання, є належне бюджетне фінансування вітчизняної галузі освіти в частині науково-технічної діяльності, обсяг котрого відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» повинен сягати щонайменше 1,7 % ВВП (для країн ЄС на науково-дослідні роботи згідно з Лісабонським протоколом має надаватися мінімум 3 % ВВП).

Аналіз бюджетного фінансування вітчизняної наукової сфери впродовж 2015–2019 рр. показав,

що в абсолютних значеннях загальний обсяг видатків мав тенденцію до зростання (з 5 290,66 млн грн у 2015 р. до 9 312,48 млн грн у 2019 р.), проте щодо їх частки відносно ВВП спостерігалася зворотна тенденція: вона знижувалася з 0,27 % у 2015 р. до 0,23 % у 2019 р. Подібна динаміка простежується й стосовно бюджетного фінансування ДіР, а показники наукоємності (витрати на ДіР у % ВВП) в Україні становили: у 2015 р. за всіма джерелами – 0,55 % (у тому числі 0,20 % за рахунок коштів державного бюджету); у 2016 р. – 0,48 % (0,16 %); у 2017 р. – 0,45 % (0,16 %); у 2018 р. – 0,47 % (0,17 %); у 2019 р. – 0,43 % (0,17 %) (табл. 3).

Зауважимо, що тривалий кризовий стан економіки України зумовлений відсутністю національного консенсусу, відвертими ворожими діями ближніх країн-сусідів, зокрема військовою агресією з боку РФ. Перманентна економічна криза в нашій країні супроводжується хронічним обмеженням фінансових ресурсів, зокрема недостатній рівень державного забезпечення освіти й медицини великою мірою перекладається на отримувачів цих послуг. Наразі суспільство з розумінням ставиться до збільшення бюджетних витрат на обороноздатність країни. Твердження урядових управлінців про те, що інвестиції в розвиток людського

Таблиця 3

Динаміка бюджетного фінансування наукової сфери та наукоємності ВВП України протягом 2015–2019 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Бюджетне фінансування наукової сфери загалом					
Усього видатків державного бюджету					
<i>млн грн</i>	5290,66	5287,75	7509,85	8939,84	9312,48
<i>% ВВП</i>	0,27	0,22	0,25	0,25	0,23
– із загального фонду					
<i>млн грн</i>	3926,39	3898,21	5083,17	6551,14	6755,49
<i>% ВВП</i>	0,20	0,16	0,17	0,18	0,17
– зі спеціального фонду					
<i>млн грн</i>	1364,27	1389,54	2426,68	2388,70	2556,99
<i>% ВВП</i>	0,07	0,06	0,08	0,07	0,06
Бюджетне фінансування наукових досліджень і науково-технічних розробок (ДіР)					
Усього видатків державного бюджету					
<i>млн грн</i>	4689,86	4464,44	6118,26	7320,24	7761,48
<i>% ВВП</i>	0,24	0,19	0,21	0,21	0,20
– із загального фонду					
<i>млн грн</i>	3494,65	3272,67	4159,63	5195,77	5415,20
<i>% ВВП</i>	0,18	0,14	0,14	0,15	0,14
– зі спеціального фонду					
<i>млн грн</i>	1195,21	1191,77	1958,63	2124,47	2346,28
<i>% ВВП</i>	0,06	0,05	0,07	0,06	0,06
Наукоємність ВВП України					
Частка загальних витрат на ДіР за всіма джерелами, <i>% ВВП</i>	0,55	0,48	0,45	0,47	0,43
у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету, <i>% ВВП</i>	0,20	0,16	0,16	0,17	0,17

Складено за [15].

капіталу недоотримано через брак коштів, виглядає не дуже переконливо з огляду на потенційну наявність таких коштів за умови оптимізації сфери державних фінансів. Наприклад, існують значні бюджетні дисбаланси та серйозні проблеми боргової політики, на стислому аналізі яких зупинимося в контексті пошуку додаткових джерел фінансування освіти й охорони здоров'я.

Аналіз показує, що за період 2014–2020 рр. сукупний державний (державний і гарантований державою) борг України зріс майже у 2,5 раза в гривневому та в 1,3 раза в доларовому еквівалентах, сягнувши на кінець 2020 р. 2 551,9 млрд грн, або 90,3 млрд дол. США (62,3 % ВВП), а валовий зовнішній борг збільшився зі 118,7 млрд дол. США у 2015 р. до 125,7 млрд дол. США на кінець 2020 р. (табл. 4).

З огляду на тенденцію останніх років щодо зростання глобального боргу, обсяг суверенного боргу Украї-

ни не є найкритичнішим: наприклад, борг Японії становить 250 % ВВП країни, а державний борг США – близько 110 % ВВП (понад 23 трлн дол. США). Однак підходи до формування політики управління боргом у цих країнах істотно відрізняються: вони здійснюють запозичення для інвестування в розвиток економіки та отримання більших обсягів національного багатства; умови отримання позик, а отже, й вартість їх обслуговування є низькими (приміром, на обслуговування позик із доходністю 0,5–2 % річних США щорічно витрачають максимум 2,2–2,6 % ВВП).

Стосовно України слід зауважити, що доходність за розміщеними ОЗДП у 2017 р. становила 7,13 %, у 2018 р. – 10,88 %, у 2019 р. – 9,33 %, у 2020 р. – близько 7,25 %, а за випущеними в січні 2020 р. 10-річними єврооблігаціями – 4,375 % [16], що значно вище за ставки доходності не лише в країнах із розвинутою економікою, а й своєї групи (країн – позичальників із

Таблиця 4
Динаміка окремих боргових показників та ВВП протягом 2014–2020 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (оперативні дані)
Сукупний борг (державний і гарантований державою)							
млн грн	1 100 564,0	1 572 180,2	1 929 758,7	2 141 674,4	2 168 627,1	1 998 275,4	2 551 935,6
млн дол. США	69 794,8	65 505,7	70 970,9	76 305,2	78 323,0	84 364,5	90 255,4
Валовий зовнішній борг, млн дол. США	126 308	118 729	113 518	116 578	114 710	121 739	125 690
Валовий зовнішній борг на 1 особу населення, дол. США	2 884,5	2 771,3	2 660,6	2 744,0	2 713,2	2 896,6	3 008,8
ВВП номінальний							
млн грн	1 566 728	1 979 458	2 383 182	2 982 920	3 558 706	3 974 564	4 194 102,0
млн дол. США	131 805	90 615	93 270	112 154	130 832	153 781	155 625,3
ВВП номінальний на 1 особу населення							
грн	35 834,0	46 210,2	55 853,5	70 224,3	84 192,0	94 589,8	100 848,9
дол. США	3 010,1	2 115,4	2 185,9	2 640,3	3 095,2	3 659,8	3 742,1

Складено за [16].

ринками, що розвиваються). Так, дохідність за аналогічними інструментами в Чилі була на рівні 1,25 %, у Філіппінах – 0,7 %, в Мексиці – 1,125 %, в Індонезії – 0,9 %. Висока прибутковість за борговими інструментами притаманна й внутрішньому ринку України. Зокрема, дохідність за гривневими середньостроковими ОВДП у I кв. 2019 р. становила 18 % із тенденцією зниження на кінець 2020 р. до 12 % на тлі зменшення облікової ставки НБУ [14].

На відміну від світової практики, в Україні залучені кошти не є інвестиційним ресурсом у економічне зростання, а виступають джерелом рефінансування боргів попередніх років та розв'язання інших бюджетних проблем, розкручуючи витки боргової спіралі для наступних поколінь. Висока вартість запозичень і, відповідно, бюджетних видатків на обслуговування боргу зумовлюють так званий ефект витіснення – скорочення обсягів коштів на розвиток освіти, охорони здоров'я та забезпечення гідних соціальних стандартів населення, створюючи підґрунтя для падіння рівня життя, посилення міграційних процесів і впливу з країни висококваліфікованих кадрів.

Упродовж багатьох років поспіль наша країна перебуває в критичній зоні за показником співвідношення сумарних виплат із погашення та обслуговування державного боргу і доходів бюджету (згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013, небезпечним рівнем є 13 %, а критичним – 16 %), формуючи виклики для стійкості державних фінансів: у 2015 р. це співвідношення становило 68,3 %; у 2016 р. – 36,1 %;

у 2017 р. – 34,3 %, а за підсумками 2018 р. – 37,8 % [17]. Прогнозні значення (відповідно до Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019–2022 рр.) загальних витрат із погашення та обслуговування боргу є такими: у 2019 р. – 47,1 % доходів бюджету (або 12 % ВВП); у 2020 р. – 44,9 % (10,8 %); у 2021 р. – 40,4 % (9,5 %); у 2022 р. – 36,7 % (8,6 %) [18].

За даними Міністерства фінансів України у структурі її зведеного бюджету частка видатків на обслуговування державного та гарантованого державою боргу становила: у 2014 р. – 10 % видатків бюджету (або 3,3 % ВВП); 2015 р. – 13 % (4,5 %); 2016 р. – 11,7 % (4,1 %); 2017 р. – 10,6 % (3,7 %); 2018 р. – 9,4 % (3,3 %); 2019 р. – 8,8 % (3,1 %); у 2020 р. – 7,7 % (2,9 %). Прогнозні платежі на обслуговування боргу відповідатимуть рівню 3,5 % ВВП у 2021 р. і 3,3 % ВВП – 2022 р. [19].

Як наслідок, упродовж багатьох років поспіль валове боргове навантаження кожного українця в доларовому еквіваленті перевищувало його економічну спроможність (за винятком 2018–2019 рр.): якщо частка валового зовнішнього боргу України в розрахунку на одну особу населення дорівнювала у 2015 р. 2771,3 дол. США, у 2016 р. – 2660,6 дол. та у 2017 р. 2744 дол. США, то його частка відносно ВВП на одну особу відповідала 2115,4 дол. США у 2015 р., 2185,9 дол. у 2016 р. і 2640,3 дол. США у 2017 р. (див. табл. 4).

З огляду на викладене, одним із невідкладних завдань вітчизняної боргової політики є зосередження зусиль на зниженні вартості запозичень та боргового навантаження,

зокрема за рахунок розширення портфеля боргових інструментів на внутрішньому фінансовому ринку, подовженні строковості обігу ОВДП, активному пошуку альтернативних джерел фінансування державного бюджету тощо.

На нашу думку, додаткові ресурси на фінансування, в тому числі освіти й медицини, можуть з'явитися в разі підвищення ефективності управління гарантованим державою боргом, обсяг якого з 2014 р. зріс майже вдвічі у гривневому еквіваленті та на кінець 2020 р. сягнув 292,65 млрд грн (або 10,35 млрд дол. США) проти 153,8 млрд грн (9,8 млрд дол.) на кінець 2014 р., а також зниження фіскальних ризиків, пов'язаних із суб'єктами господарювання, що призводять до накопичення простроченої заборгованості перед державним бюджетом. Сумарна прострочена заборгованість позичальників перед державою за позиками, наданими державою чи під державні гарантії, станом на 1 січня 2020 р. дорівнювала 60 млрд грн (із них 12,3 млрд грн – заборгованість позичальників, котрі перебувають у державному реєстрі припинення юридичної особи, тож імовірність повернення цих коштів сумнівна). Крім того, обсяг бюджетних коштів на виконання державою гарантійних зобов'язань упродовж 2012 р. – 9 місяців 2020 р. становив 10 млрд грн [19].

Очевидно, що запровадження на законодавчому рівні дієвого механізму повернення такого чималого фінансового ресурсу позичальниками варто визначити одним із пріоритетів фінансової політики, який активізує соціально-економічний розвиток країни.

До напрямів поліпшення фінансового стану держави належить також подолання розбалансованості бюджету Пенсійного фонду України, оскільки розв'язання його проблем потребує значної бюджетної підтримки, в тому числі за рахунок випуску й розміщення ОВДП, а його дефіцит набув хронічного характеру: у 2014 р. він сягав 19 млрд грн, 2015 р. – 31,8 млрд грн, 2016 р. – 85,6 млрд грн, 2017 р. – 56,1 млрд грн, 2018 р. – 32,1 млрд грн, у 2019 р. – 40 млрд грн. Протягом 2016–2018 рр. частка коштів державного бюджету на фінансування видатків Пенсійного фонду перевищувала 4 % ВВП. Зокрема, обсяг перерахованих із держбюджету трансфертів у 2018 р. становив 150,1 млрд грн (4,2 % ВВП), 2019 р. – 182,3 млрд грн (4,6 % ВВП), 2020 р. – 202,3 млрд грн (5,1 % ВВП), у 2021 р. – 203,8 млрд грн (4,5 % ВВП) [20]. Актуальність запровадження обов'язкового накопичувального рівня страхування, як і реформування системи пенсійного забезпечення загалом, зумовлена не лише щорічним збільшенням бюджетних коштів на подолання дисбалансів Пенсійного фонду, а й потенційними можливостями використання «накопичувальних довгих грошей» для інвестування в освіту, медичну галузь, людський розвиток.

Варто згадати також відносини України з міжнародними фінансовими організаціями (МФО), чия допомога відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку нашої країни завдяки програмам кредитів і грантів національним урядам. Загальний обсяг коштів, фактично залучених державою до спеціального фонду державного бюджету України

впродовж 2014–2020 рр. від іноземних держав, банків і МФО для реалізації інвестиційних проєктів, сягає понад 78 млрд грн, із яких лише 0,28 % припадає на освітні проєкти та 6,13 % – на проєкти з охорони здоров'я [21].

Серед болючих проблемних питань у процесі реалізації інвестиційних проєктів залишається низький рівень освоєння (вибірки) коштів (рис. 2).

Усунення існуючих проблем із реалізацією інвестиційних проєктів в Україні за кредитної підтримки МФО дасть змогу мінімізувати як прямі фінансові втрати (недоотримання дешевих кредитних ресурсів), так і непрямі (комісійні виплати, пені тощо),

одержати додатковий фінансовий ресурс, котрий можна ефективно використати на суспільні потреби. Для прикладу, протягом 2014–2020 рр. Україна перерахувала тільки на користь МВФ комісії за невідібрані транші, передбачені програмами співпраці (*commitment fee*), в сумі 65,74 млн дол. США (46,3 млн СПЗ), зокрема у 2020 р. – 4 млн дол. за неотримані через невиконання умов програми минулорічні транші [22].

Отже, як свідчать результати дослідження, наразі державне фінансування має переважний вплив на рейтинги України щодо розвитку людського капіталу. У Глобальному рейтингу людського капіталу 2015 р. Україна посіла 31-е місце серед

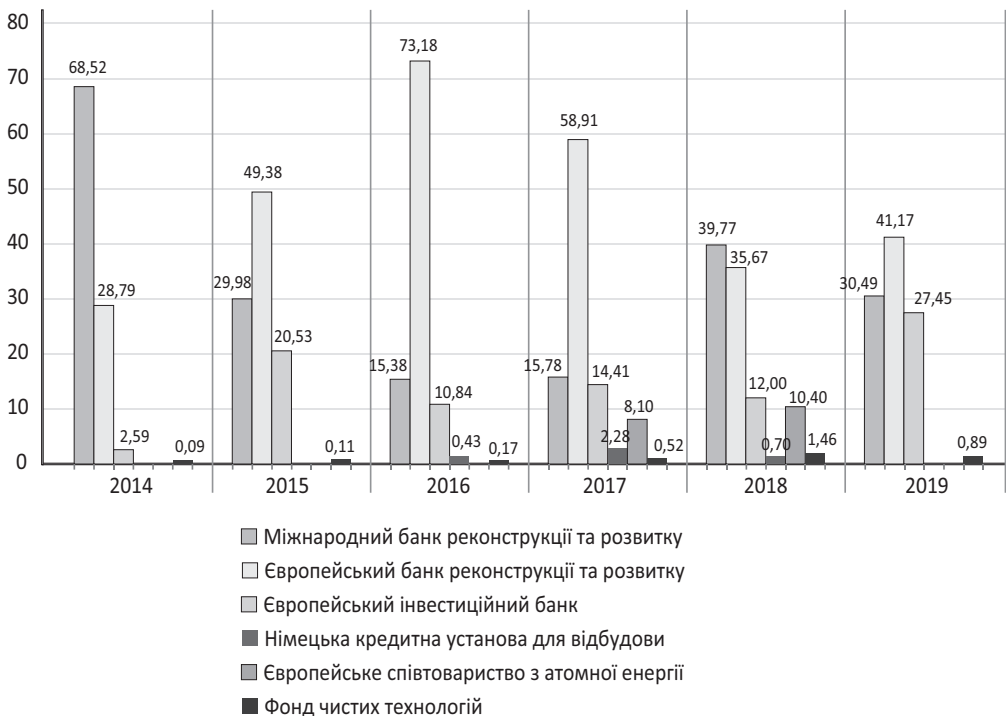

Рис. 2. Динаміка використання коштів за проєктами, що реалізуються із залученням коштів МФО, протягом 2014–2019 рр., %

Побудовано за інформацією, розміщеною на порталі реєстру проєктів МФО (IFIs projects) (URL: <https://proifi.gov.ua/?p=index>).

124 країн світу, 2016 р. – 26-е з-поміж 130 країн, а в 2017 р. – 24-е місце, таким чином, вона щорічно поліпшувала свої позиції здебільшого завдяки високому рівню грамотності та освіченості населення (за підіндексом «Освітній потенціал» у нашої держави 5-а позиція) [23].

В рейтингу за Глобальним інноваційним індексом Україна загалом також демонструвала позитивну динаміку, піднявшись із 64-го місця (серед 129 країн світу) у 2015 р. на 43-є у 2018 р. і 47-е у 2019 р. Водночас вона втрачає позиції за підіндексом «Людський капітал та дослідження», опустившись із 36-ї позиції у 2015 р. на 51-у в 2019 р. (табл. 5).

За рівнем доходів на одну особу населення Україна посідає 47-е місце та належить до групи країн із рівнем доходів, нижчим від середнього (1026–3995 дол. США), котрі вважаються «повільними інноваторами». А в рейтингу за Глобальним індексом

конкурентоспроможності 4.0 (*Global Competitiveness Index 4.0*) у 2019 р. вона посіла 85-е місце з оцінкою 57,0 з-поміж 141 країни та 73-є з оцінкою 67,8 – за підіндексом «Людський капітал 2 (*Human capital*)» відповідно [23].

Таким чином, наявні проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем фінансування освіти й медичної галузі в Україні, створюють передумови для погіршення формування якісного людського капіталу, можуть загальмувати процеси інноваційного перетворення національної економіки. Додаткові фінансові ресурси держави для розвитку людського капіталу як ключового чинника сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності країни в умовах глобалізації можуть бути знайдені. Для цього необхідне коригування національної бюджетної, боргової й соціальної політики.

Отже, людський капітал у сучасному суспільстві є ключовим

Таблиця 5

Динаміка рейтингу України за складовими Глобального інноваційного індексу впродовж 2015–2019 рр.

Показник (місце у світовому рейтингу)	2015	2016	2017	2018	2019
Глобальний інноваційний індекс (<i>Global Innovation Index</i>)	64	56	50	43	47
Інституції (<i>Institutions</i>)	98	101	101	107	96
Людський капітал та дослідження (<i>Human capital & research</i>)	36	40	41	43	51
Інфраструктура (<i>Infrastructure</i>)	112	99	90	89	97
Розвиток внутрішнього ринку (<i>Market sophistication</i>)	89	75	81	89	90
Розвиток бізнесу (<i>Business sophistication</i>)	78	73	51	46	47
Знання й технологічні результати (<i>Knowledge & technology outputs</i>)	34	33	32	27	28
Результати творчої діяльності (<i>Creative outputs</i>)	75	58	49	45	42

Складено за [23].

елементом національного багатства та драйвером сталого, довгострокового зростання економіки на засадах інноваційного й соціально орієнтованого розвитку. Важливими чинниками впливу на стан розвитку людського потенціалу в Україні є бюджетна політика держави, зокрема в частині спрямування видатків на фінансування освіти та науки, охорони здоров'я. На сьогодні державне фінансування галузей освіти й охорони здоров'я не досягло показників, визначених у вітчизняному законодавстві, що державний менеджмент пояснює браком бюджетних коштів. У статті показано, що додаткові їх джерела можуть бути знайдені за умови оптимізації сфери державних фінансів, у тому числі в разі поліпшення управління державним і гарантованим держа-

вою боргом, та зменшення видатків на їх обслуговування. Ефективність системи управління державним боргом є недостатньою, зростання його вартості (видатків на обслуговування) спричиняє «ефект витіснення» ресурсів і, як наслідок, скорочення фінансування соціальної сфери, що веде до зниження соціальних стандартів, негативних демографічних процесів та зростання зовнішньої трудової міграції. Заходи з підвищення ефективності управління гарантованим державою боргом, усунення проблем із реалізацією інвестиційних проєктів за фінансової підтримки МФО, прискорення реформи системи пенсійного забезпечення в Україні дадуть змогу розширити джерела інвестиційних ресурсів для розвитку людського капіталу й інноваційної розбудови економіки.

Список використаних джерел

1. Solow R. M. Growth theory: an exposition. New York ; Oxford : Oxford University Press, 2000.
2. Ramsey F. A Mathematical Theory of Saving. *Economic Journal*. 1928. Vol. 38. P. 543-559.
3. Cass D. Optimum Growth in an Aggregate Model of Capital Accumulation. *Review of Economic Studies*. 1965. Vol. 32. Issue 3. P. 233-240.
4. Human Development Report 2019. Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>.
5. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf.
6. Марина Лазебна: Україна в рік пандемії піднялась на 17 позицій в глобальному рейтингу за індексом соціального прогресу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/marina-lazebna-ukrayina-v-rik-pandemiyi-pidnyalas-na-17-pozicij-v-globalnomu-rejtingu-za-indeksom-socialnogo-progresu>.
7. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.
8. Видатки зведеного бюджету України за роками. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/>.
9. Бюджет України – 2019 : стат. зб. М-ва фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.

10. Україна: огляд реформи фінансування системи охорони здоров'я 2016–2019: спільний звіт ВООЗ та Світового банку. URL: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/425340/WHO-WB-Joint-Report_UKR_Full-report_Web.pdf.
11. Демографічна та соціальна статистика. Населення та міграція. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm.
12. Основные показатели здоровья в Европейском регионе ВОЗ 2019. В центре внимания: Здоровье-2020. URL: <https://www.euro.who.int/ru/data-and-evidence/evidence-resources/core-health-indicators-in-the-who-european-region/core-health-indicators-in-the-who-european-region-2019-special-focus-health-2020>.
13. Освіта в Україні: базові індикатори : інформ.-стат. бюл. / МОН. 2018. URL: <http://ru.osvita.ua/doc/files/news/617/61743/1serpkonf-informatsiyniy-byulleten.pdf>.
14. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2020 рік. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/u_minfini_vidzvituvali_pro_vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu_ukraini_za_2020_rik-2781.
15. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 році : наук.-аналіт. доповідь. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2020/08/13/nadnaukaza2019-stisnuto.pdf>.
16. Боргова статистика. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-pokazniki-st>.
17. Забезпечення боргової стійкості України щодо впливу зовнішніх шоків із використанням передового міжнародного досвіду. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-londar-economy-7-2019-1.pdf>.
18. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019–2022 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 № 473. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2019-%D0%BF#Text>.
19. Наближення вітчизняної системи управління борговими ризиками до стандартів ЄС. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/nablizhennya-vitchiznyanoi-sistemi-upravlinnya-borgovimi-rizikami-do>.
20. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України : аналіт. доповідь. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/e_book_zhalilo_2-sait-2_0.pdf.
21. Лондар Л. Міжнародна фінансова підтримка процесів структурного реформування економіки України. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 50 (2). С. 79–90. URL: <https://niss-priority.com/index.php/journal/article/view/255>.
22. За останні 6 років Україна заплатила МВФ понад 65 млн доларів за неотримані транші – НБУ. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/23/672228/>.
23. The Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2019.pdf>.

Lidia Londar

Ph. D. (Economics), Associate Professor, SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine,
 londarlidia@gmail.com
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0873-5664>

DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN UKRAINE THROUGH EXPANDED PUBLIC FINANCES

Abstract. *The article presents the results of the study of opportunities for human capital development through the use of financial levers by the state authorities. The effectiveness of budget policy for financing health care and education as key industries being instrumental in the creation of human capital necessary for reforms and innovative economic development is analyzed. The gap in budget funding for education and medicine in Ukraine is shown, which is visibly lower not only in comparison with world practice but also the norms established by national legislation. The measures to increase the efficiency of the state's efforts to develop human capital are proposed, in particular, an increase in budget resources used for these goals by providing a high level of functionality of public finances. To achieve those tasks it is necessary to improve the public budget policy, meaning to improve budget planning and forecasting for financial resources for the education and healthcare sector; to strengthen the institutional capacity and effectiveness of regulatory frameworks; to expand interactions and coordination of institutions managing public finances and local self-government bodies to strengthen the health and education systems; to ensure transparency and effective supervision of assigned resources and their effective use. In particular, it has been shown that additional budget funds for socio-economic development may be freed by decreasing debt load and reducing the cost of servicing public debt, balancing the budget of the Pension Fund, increasing efficiency of cooperation with IFOs.*

Keywords: *human capital, human development index, consolidated budget expenditures, debt load level, GDP per capita, gross external debt, financial levers.*

References

1. Solow, R. M. (2000). *Growth theory: an exposition*. New York; Oxford: Oxford University Press.
2. Ramsey, F. (1928). A Mathematical Theory of Saving. *Economic Journal*, 38, 543–559.
3. Cass, D. (1965). Optimum Growth in an Aggregate Model of Capital Accumulation. *Review of Economic Studies*, 32(3), 233–240.
4. The United Nations Development Programme (2019). *Human Development Report 2019. Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century*. Retrieved from <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>.
5. The Razumkov Centre (2018). *Human capital development: on the way to quality reforms*. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf [in Ukrainian].
6. Government portal (2021). *Marina Lazebna: In the year of the pandemic, Ukraine rose by 17 positions in the global ranking of the index of social progress*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/marina-lazebna-ukrayina-v-rik-pandemiyi-pidnyalas-na-17-pozicij-v-globalnomu-rejtingu-za-indeksom-socialnogo-progresu> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *About the state financial guarantees of medical service of the population* (Act No. 2168–VIII, October 19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> [in Ukrainian].

8. Expenditures of the consolidated budget of Ukraine by years. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/> [in Ukrainian].
9. Ministry of Finance of Ukraine (2020). *Budget of Ukraine 2019*. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> [in Ukrainian].
10. World Health Organization (2019). *Ukraine: A Review of Health Care Financing Reform 2016–2019*. Retrieved from https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/425340/WHO-WB-Joint-Report_UKR_Full-report_Web.pdf [in Ukrainian].
11. State Statistics Service of Ukraine (n. d.). *Demographic and social statistics. Population and migration*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm [in Ukrainian].
12. World Health Organization (2019). *Core Health Indicators in the WHO European Region 2019. Special focus: Health 2020*. Retrieved from <https://www.euro.who.int/ru/data-and-evidence/evidence-resources/core-health-indicators-in-the-who-european-region/core-health-indicators-in-the-who-european-region-2019.-special-focus-health-2020> [in Russian].
13. Ministry of Education and Science of Ukraine (2018). *Education in Ukraine: basic indicators*. Retrieved from <http://ru.osvita.ua/doc/files/news/617/61743/1serpkonf-informatsiyniy-byuletten.pdf> [in Ukrainian].
14. Ministry of Finance of Ukraine (2021). *Report on the implementation of the National Budget of Ukraine for 2020*. Retrieved from https://www.mof.gov.ua/uk/news/u_minfini_vidzvituvani_pro_vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu_ukraini_za_2020_rik-2781 [in Ukrainian].
15. Ministry of Education and Science of Ukraine (2020) *Scientific and scientific-technical activity in Ukraine in 2019*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2020/08/13/nadnaukaza2019-stisnuto.pdf> [in Ukrainian].
16. Ministry of Finance of Ukraine (n. d.). *Debt Statistics*. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-pokazniki-st> [in Ukrainian].
17. Ensuring Ukraine's debt resilience to the effects of external shocks using international best practices. (2019). Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-londar-economy-7-2019-1.pdf> [in Ukrainian].
18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *On approval of the Medium-Term Public Debt Management Strategy for 2019–2022* (Resolution No. 473, June 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
19. Approximation of the domestic debt risk management system to EU standards. (2019). *www.niss.gov.ua*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/nablizhennya-vitchiznyanoi-sistemi-upravlinnya-borgovimi-rizikami-do> [in Ukrainian].
20. Problems and prospects of strengthening the stability of the financial system of Ukraine. (2021). *www.niss.gov.ua*. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/e_book_zhalilo_2-sait-2_0.pdf [in Ukrainian].
21. Londar, L. (2019). *International financial support for structural reformation of the economy of Ukraine*. *Strategic Priorities*, 50(2), 79–90. Retrieved from <https://niss-priority.com/index.php/journal/article/view/255> [in Ukrainian].
22. Over the past 6 years, Ukraine has paid the IMF more than \$ 65 million for unreceived tranches – the NBU. (2021). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/23/672228/> [in Ukrainian].
23. The Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. (2019). *www.globalinnovationindex.org*. Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2019.pdf>.